

ความสำคัญของห้วยสำราญในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ที่มีต่อเมืองศรีสะเกษ

The importance of Huai Samran in the lower Mun basin to Sisaket

ธัญพงศ์ สารรัตน์*

Thanyapong Sararat

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงความสำคัญของห้วยสำราญในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่างที่มีต่อเมืองศรีสะเกษ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ในเชิงภูมิศาสตร์ ผลจากการวิเคราะห์ทำให้ทราบถึงความสำคัญของห้วยสำราญในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ซึ่งทำหน้าที่เปรียบเสมือนถนนที่เชื่อมติดต่อกันระหว่างอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดศรีสะเกษ รวมถึงจังหวัดใกล้เคียง เป็นที่ตั้งชุมชนสมัยเมืองศรีนครเขตรพูนขันธุ์ และเมืองศรีสะเกษ เป็นเส้นทางอพยพผู้คนในการเดินทางมาสร้างบ้านแปงเมือง นอกจากนี้ห้วยสำราญยังมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจต่อเมืองศรีสะเกษ ทั้งนี้เมืองศรีสะเกษเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งต้องใช้น้ำเพื่อทำการเพาะปลูก เป็นที่ตั้งชุมชน เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าและผู้คนระหว่างจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้ระบบลำน้ำยังทำให้คนในสมัยนั้นมีชีวิตผูกพันอยู่กับน้ำ ดังจะเห็นได้จากที่ตั้งและการสร้างบ้านเรือน อาวุธ ตลอดจนศิลปะการเล่นประกอบงานรื่นเริงต่าง ๆ และเต็มไปด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อที่เคารพในสายน้ำ ขณะเดียวกันระบบลำน้ำยังเป็นตัวชักนำให้เกิดการติดต่อกับคนต่างถิ่น ซึ่งมีผลให้วัฒนธรรมจากภายนอกหลั่งเข้ามาในเมืองศรีสะเกษ เช่น วัฒนธรรมลาว และจีนซึ่งได้ผสมผสานไปกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของศรีสะเกษ ดังจะเห็นได้จากประเพณีชาวบ้านทำให้ศรีสะเกษกลายเป็นเมืองนานาชาติพันธุ์ที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

* อาจารย์, สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

คำสำคัญ: ห้วยสำราญ เมืองศรีสะเกษ

Abstract

This article had an objective to study the importance of Huai Samran in the lower Mun basin to Si Sa Ket which using the geographic history analysis. The results of the analysis revealed the importance of Huai Samran in the lower Mun basin that was function as a road for connecting the districts in Si Sa Ket including nearby provinces. It was the location of a community in the period of Muang Sri NakhonKhet Khu Khan and Si Sa Ket. It was the immigrated route for peoples to settle down. Moreover, Huai Samran was also important for economy of Si Sa Ket because Si Sa Ket was considered as an agricultural area requiring water for cultivated. Si Sa Ket was also the location of the community with the transporting route for transporting goods and peoples between Nakhon Ratchasima and Ubon Ratchathani. In addition, the channel system also made people in that period get attached with the water as seen in their location, house construction, weapons, arts and the performing among the ceremonies. And they also had a rich of traditions, cultures, and beliefs to pay respect to the water. Simultaneously, the channel system have an influential that causing a contact with outsiders. Which causing an external culture started to flow into Si Sa Ket, for example, Laos and Chinese culture that has been integrated with tradition culture of Si Sa Ket reflecting in current tradition of local people. As a result, Sisaket became the multi-ethnic provinces that was one of most popular in the northeastern part of Thailand.

Keywords: Huai Samran, Si Sa Ket

บทนำ

ห้วยสำราญเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำส่วนหนึ่งของบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง และเป็นสายน้ำสำคัญสายหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษที่มีความกว้างเฉลี่ย 40 เมตร ความยาวประมาณ 172 กิโลเมตร เมื่อรวมกับสายน้ำสาขาเคียงคู่กับสายน้ำหลักของจังหวัดอีก 3 สาย คือ ห้วยทับทันทางด้านทิศตะวันตกบริเวณเขตแดนจังหวัดสุรินทร์ และห้วยชะยูงทางด้านทิศตะวันออกบริเวณเขตแดนจังหวัดอุบลราชธานี โดยทุกสายถือกำเนิดจากเทือกเขาพนมดงเร็ก และไหลลงสู่ลุ่มน้ำมูล ซึ่งไหลพาดผ่านจากตะวันตกสู่ตะวันออกของพื้นที่จังหวัด นอกจากนี้ยังมีสายน้ำสาขาที่มีชื่อเสียงหลายสาย เช่น ลำน้ำเสียว ห้วยเหนือ ห้วยทา ห้วยแสด ห้วยซัน ห้วยกระเด็น ห้วยครก ห้วยปูน ห้วยน้ำคำ ตลอดจนขุดบึง หนอง ต่าง ๆ จำนวนมาก (ศูนย์ศรีสะเกษศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2550, น.1) แต่ในที่นี้จะศึกษาเฉพาะห้วยสำราญเท่านั้น ซึ่งมีต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพนมดงเร็กในเขตอำเภอภูสิงห์ไหลผ่านอำเภอขุขันธ์ ปรากฏที่ วั่งหิน อุทุมพรพิสัย และไหลลงแม่น้ำมูลที่ตำบลโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ มีความยาวทั้งสิ้น 93 กิโลเมตร มีพื้นที่ลุ่มน้ำ 3,405 ตารางกิโลเมตร (ภราดร ศรีปัญญา ; และคนอื่น ๆ, 2558ข, น.14) ซึ่งห้วยสำราญมีชื่อจากการที่สภาพห้วยเป็นแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์ซึ่งมีที่มาจากที่เขมรตามช้างผ่านมาแถบนี้และแะแพก และเขมรบอก “สำราญดีไว้ ๆ ” ห้วยนี้จึงได้ชื่อว่า “ห้วยสำราญ” (รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสย้ายศาลากลางครบ 100 ปี, 2548, น.8)

แม่น้ำลำคลองมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ ทั้งนี้จะเห็นได้จากการศึกษาของ ผ่องศรี วนาสิน ซึ่งวิเคราะห์ภาพถ่ายทางอากาศทำให้ทราบว่าเมืองโบราณในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่างที่อยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษปัจจุบันตั้งอยู่ใกล้ทางน้ำ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ (ผ่องศรี วนาสิน, 2525, น. 9-10) จึงสันนิษฐานว่าประชาชนในสมัยนั้นได้ใช้ลำน้ำเพื่อการคมนาคม การบริโภค การเพาะปลูก และการป้องกันข้าศึกในยุคขอมเรืองอำนาจ นอกจากนี้ การศึกษาของศรีศักร วัลลิโภดม ทำให้ทราบว่า บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างมีเมืองที่มีคูน้ำคันดินกว่า 65 แห่ง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2548, น. 295-296) ซึ่งผลการศึกษานักวิชาการดังกล่าวทำให้ทราบว่าประชาชน ในสมัยโบราณได้รู้จักให้ลำน้ำใช้เป็นประโยชน์มานานแล้ว

ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา อำนาจขอมในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างเริ่มเสื่อมลง (ฮอลล์, ดี.จี.อี., 2522, น.155-156) มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง เมืองต่าง ๆ ได้รวบรอยกร้างไปภายหลังอิทธิพลของกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ได้เข้ามามีบทบาทในพื้นที่แถบนี้อีกครั้ง กอปรกับมีผู้อพยพจากต่างถิ่นมาตั้งถิ่นฐานจนเกิดเป็นเมืองขึ้นหลายเมืองในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษปัจจุบันและพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างมีการติดต่อกัน ซึ่งคงจะใช้การคมนาคมติดต่อทั้งทางบกและทางน้ำ ทั้งนี้โดยมีห้วยสำราญ และลำน้ำสาขาที่ใช้เชื่อมแม่น้ำลำคลองสายหลักให้ติดต่อถึงกันได้ สามารถเชื่อมต่อโดยคลองเหล่านี้ช่วยให้การติดต่อสะดวกรวดเร็ว ทั้งในด้านยุทธศาสตร์ และเป็นพรมแดนธรรมชาติแบ่งเขตแดนทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ที่สืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน เพื่ออธิบายความสำคัญของห้วยสำราญที่มีต่อเมืองศรีสะเกษให้ชัดเจนขึ้น จึงขอแยกกล่าวในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

ความสำคัญของห้วยสำราญในด้านยุทธศาสตร์

ห้วยสำราญเป็นปราการธรรมชาติ ที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของบรรพชนชาวเมืองศรีสะเกษ โดยใช้ป้องกันศัตรูต่างถิ่นที่มารุกราน เหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของห้วยสำราญที่มีต่อความมั่นคงของเมืองศรีสะเกษในยุคก่อร่างสร้างเมือง

ความสำคัญของห้วยสำราญในการเมืองการปกครอง

การบริหารราชการของเมืองศรีสะเกษตั้งแต่ยุคเมืองศรีนครลำดวนเมืองขุนธุ์จนถึงเมืองศรีสะเกษ ได้มีเมืองเล็ก ๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจ เมื่อพิจารณาที่ตัวของเมืองเหล่านี้พบว่า มีที่ตั้งอยู่บนฝั่งห้วยสำราญและลำน้ำสาขา เมื่อเกิดกบฏและมีศัตรูรุกราน ศูนย์กลางการปกครองแต่ละยุค จะสามารถปราบกบฏและขับไล่ศัตรูที่มารุกรานได้ทันที โดยการส่งกองทัพออกไปปราบปรามทางห้วยสำราญและลำน้ำสาขาได้อย่างสะดวก ดังนั้นห้วยสำราญและลำน้ำสาขาจึงเป็นเสมือนเครื่องมือที่ทำให้เมืองศรีนครลำดวน (ศรีนครเขต) เมืองขุนธุ์ และเมืองศรีสะเกษยุคต้นคอยคุมเมืองต่าง ๆ ได้ใกล้ชิดและรัดกุมยิ่งขึ้น อีกทั้งห้วยสำราญและลำน้ำสาขายังเป็นปัจจัยสำคัญของการตั้งชุมชนและยังเป็นเส้นทางอพยพผู้คนในการเดินทางมาสร้างบ้านแปงเมืองยังดินแดนแถบนี้ด้วย

ความสำคัญของห้วยสำราญในด้านเศรษฐกิจ

ในบริบทศรีสะเกษยุคปัจจุบัน ในช่วงเวลาที่ยังไม่มีการกั้นเขื่อนฝายห้วยสำราญจะมีฤดูน้ำหลากท่วมสองฝั่งทุกปี แต่ก็ได้เป็นปัญหาต่อการประกอบอาชีพทำนา เพราะมีพันธุ์ข้าวขึ้นน้ำ (Floating Rice) ซึ่งปลูกในพื้นที่น้ำท่วมขังได้ รวมทั้งสามารถปลูกผัก ผลไม้ บนคันดินธรรมชาติ (Natural Levee) มีลำคลองที่ช่วยระบายน้ำให้ไหลลงสู่แม่น้ำเป็นจำนวนมาก บริเวณแหล่งน้ำทั่วไปยังเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติอีกด้วย เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าและมีคนระหว่างจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดอุบลราชธานี และสามารถเชื่อมโยงกับแม่น้ำโขงได้ และในบางพื้นที่ได้มีการขุดขยายคลอง ซึ่งอาจแสดงให้เห็นว่า การขุดคลองในระยยะเวลาดังกล่าว น่าจะขุดขึ้นเพื่อประโยชน์ในการส่งสินค้าเป็นสำคัญมากกว่าการขุดคลองเพื่อประโยชน์ในด้านยุทธศาสตร์ รวมถึงเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำสำหรับการสร้างแหล่งกักเก็บน้ำของคนในท้องถิ่นด้วย เช่น อ่างเก็บน้ำห้วยคล้า ห้วยตึกชู และอ่างเก็บน้ำห้วยสำราญทางตอนใต้ของจังหวัดฯ (ออนไลน์, 25 สิงหาคม 2561)

ความสำคัญของห้วยสำราญในด้านสังคมและวัฒนธรรม

บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองศรีสะเกษเป็นที่น้ำท่วมขังและมีแม่น้ำลำคลองอยู่เป็นจำนวนมาก การสร้างที่อยู่อาศัยจึงตั้งเรียงรายไปตาม ริมแม่น้ำลำคลอง ทั้งยังต้องสร้างให้อยู่ได้ตลอดปี แม้แต่ในฤดูน้ำหลาก ดังนั้น จึงเกิดมีการสร้างบ้านเรือนใต้ถุนสูงเพื่อไม่ให้น้ำท่วมถึงพื้นบ้านได้ เป็นการแสดงให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนที่ผูกพันกับน้ำอยู่ตลอดเวลา ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากรูปจั่วบ้านมักทำเป็นรูปหางปลาบ้าง เป็นรูปพญานาคบ้าง เป็นต้น (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ, 2544, น. 17) นอกจากนี้เนื่องจากชาวบ้านซึ่งยึดมั่นในพุทธศาสนา จึงมีวิถีชีวิตที่แสดงออกมาในงานเทศกาลและงานบุญต่าง ๆ โดยใช้การสัญจรทางน้ำเป็นสำคัญ เช่น การตักบาตรพระภิกษุสงฆ์ในตอนเช้า การแข่งเรือ จึงกล่าวได้ว่า ห้วยสำราญมีส่วนสำคัญ ในการจรจรและสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย และยังสะท้อนวัฒนธรรมความเชื่อที่มีต่อสายน้ำ ขณะเดียวกันระบบลำนํายังเป็นตัวชักนำให้เกิดการติดต่อกับคนต่างถิ่น จึงมีผลให้วัฒนธรรมจากภายนอกหลั่งไหลเข้ามาในเมืองศรีสะเกษ เช่น วัฒนธรรมลาวและจีน ซึ่งได้ผสมผสานไปกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของศรีสะเกษ ทำให้ศรีสะเกษกลายเป็นเมืองนานาชาติพันธุ์ที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จังหวัดศรีสะเกษเป็นพื้นที่ ๆ มีความเจริญรุ่งเรืองติดต่อกันมายาวนาน โดยมีปัจจัยที่สนับสนุนหลายประการ แต่ปัจจัยหนึ่งซึ่งอาจวิเคราะห์ได้มีความสำคัญต่อเมืองศรีสะเกษเป็นอย่างมาก คือ ห้วยสำราญ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำคู่มือเมืองศรีสะเกษ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ทว่าการศึกษาดังกล่าวถึงความสำคัญของห้วยสำราญในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่างที่มีต่อเมืองศรีสะเกษยังไม่มีผู้ทำการศึกษาวิจัยโดยตรง แต่อย่างไรก็ตามมีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้ศึกษาได้นำมาใช้เป็นประโยชน์ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ห้วยสำราญ: แหล่งน้ำคู่มือเมืองศรีสะเกษ (2550) จัดทำโดยศูนย์ศรีสะเกษศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ เนื้อหากล่าวถึงลักษณะทางกายภาพของห้วยสำราญ และองค์ความรู้เรื่องห้วยสำราญ ซึ่งผู้ศึกษานำมาศึกษาเป็นความรู้ทั่ว ๆ ไปที่เกี่ยวข้องกับห้วยสำราญ และ “โครงการศึกษาคนและสังคมกับการแก้ปัญหาอุทกภัยอย่างยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” จังหวัดศรีสะเกษ” (2555) ของปกรณ์ชัย สุพัฒน์ ซึ่งผู้ศึกษาสามารถนำเรื่องเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของห้วยสำราญมาเป็นพื้นความรู้เกี่ยวกับบทบาทสำคัญของห้วยสำราญที่มีต่อท้องถิ่น ซึ่งผลจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถนำความรู้มาใช้เป็นกรอบความคิดในการจัดทำเค้าโครงบทความ และความรู้อีกส่วนหนึ่งใช้เป็นข้อมูลที่จะช่วยกำหนดแนวทางในการค้นคว้าข้อมูลและอภิปรายผลในการศึกษาเรื่อง “ความสำคัญของห้วยสำราญในบริเวณลุ่มน้ำแม่ น้ำมูลตอนล่างที่มีต่อเมืองศรีสะเกษ” ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาตำแหน่งที่ตั้งของห้วยสำราญในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของห้วยสำราญในด้านต่าง ๆ ที่มีต่อเมือง

ศรีสะเกษ

วิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตของการศึกษา บทความนี้มุ่งศึกษาความสำคัญของห้วยสำราญในด้านยุทธศาสตร์ การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งมีผลต่อเมืองศรีสะเกษตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

วิธีดำเนินการศึกษา การศึกษาเรื่องนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ โดยค้นคว้าหาเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลขั้นต้น และเอกสารชั้นรอง รวมทั้งใช้วิธีการทางภูมิศาสตร์สำรวจพื้นที่ ตำแหน่งที่ตั้งของห้วยสำราญในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง เพื่อนำข้อมูลจากการสำรวจพื้นที่มาประกอบการศึกษา โดยนำเสนอรายงานเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. ลักษณะทางกายภาพโดยทั่วไปของห้วยสำราญในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

ตอนล่าง ห้วยสำราญมีต้นลำธารอยู่ที่เทือกเขาพนมดงเร็ก ไหลจากเขตอำเภอภูสิงห์ อำเภอขุขันธ์ อำเภอปรังค์กู อำเภอวังหิน อำเภอเมืองฯ แล้วไหลลงสู่มแม่น้ำมูลที่บ้านผักขะ ที่มีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำมูล ห้วยสำราญก็มีการสร้างฝาย ทำนบกั้นลำห้วยเป็นระยะหลายแห่ง เพื่อนำน้ำไปทำการเกษตร และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา อย่างไรก็ตาม ห้วยสำราญและลำน้ำสาขาที่มีอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ โดยมิได้เขียนได้พยายามหาข้อมูลจากหลักฐานด้านเอกสาร การสำรวจพื้นที่ รวมทั้งการสนทนากับชาวบ้านที่มีชีวิตอยู่กับห้วยสำราญมาโดยตรง จึงทำให้พอประมาณได้ว่า ห้วยสำราญในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่างดังกล่าวนี้ ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญต่อประชาชนชาวศรีสะเกษและจังหวัดใกล้เคียงมานาน หากได้มีการศึกษาในรายละเอียดต่อไป โดยเฉพาะแนวของลำน้ำสาขาเหล่านั้นแล้ว จะพบร่องรอยของลำน้ำอีกมากที่เป็นเส้นทางคมนาคมได้เป็นอย่างดี และสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของกลุ่มน้ำมูลตอนล่างมีลักษณะเด่นคือ มีพื้นที่เต็มไปด้วยแม่น้ำลำคลองที่เป็นเครือข่ายโยงใยไปยังพื้นที่อื่น ๆ โดยรอบ ซึ่งแม่น้ำลำคลองเหล่านั้นนอกจากจะมีประโยชน์ในการอุปโภคบริโภคและการเกษตรแล้วยังเป็นเส้นทางที่ใช้ในการสัญจรติดต่อค้าขาย ซึ่งก่อให้เกิด

การผสมผสานทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างท้องถิ่นต่าง ๆ จนทำให้เมืองศรีสะเกษมีความเจริญและมีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตน

ภาพที่ 1, 2 ห้วยสำราญในบริเวณที่ไหลผ่านย่านท่าเรือเดิมของเมืองศรีสะเกษ
ที่มา : ชาญพงศ์ สารรัตน์ 25 สิงหาคม 2561

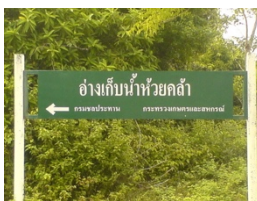
2. ระบบลำน้ำกับความมั่นคงของเมืองศรีสะเกษ พื้นฐานทางจิตใจของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัยมีความกลัว จึงมีความต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ดังนั้นมนุษย์จึงคิดหาวิธีป้องกันตนเองรวมทั้งชุมชนของตนโดยพยายามอาศัยธรรมชาติและสภาพแวดล้อม อยู่อย่างใกล้ชิดเดียวกัน เนื่องจากมีสภาพแวดล้อมเป็นแม่น้ำลำคลอง ห้วย หนอง บึง ผู้ปกครองเมืองศรีสะเกษตั้งแต่ยุคเมืองศรีนครลำดวน เมืองขุขันธ์ ได้มองเห็นประโยชน์ของระบบลำน้ำที่อยู่ช่วยป้องกันเมือง ซึ่งระบบลำน้ำในที่นี้คือ ลำน้ำคู คลอง ลำห้วย ลำประโดง เป็นต้น ลำน้ำเหล่านี้ ได้ประสานเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงเป็นระบบซึ่งปรากฏอยู่จริงในพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างมาตั้งแต่ก่อนสมัยตั้งบ้านแปงเมืองศรีสะเกษจนถึงปัจจุบัน

ห้วยสำราญนอกจากจะมีความสำคัญต่อเมืองศรีสะเกษในด้านการป้องกันเมืองแล้ว ยังมีความสำคัญต่อการขยายเขตแดนตั้งแต่สมัยของเมืองศรีนครลำดวนและเมืองขุขันธ์ แม้ว่าเมืองศรีสะเกษในอดีตตั้งแต่ยุคขอมเรืองอำนาจจะทำการขยายอาณาเขตในด้านการเมือง เช่น ด้วยวิธีสมรสน หรือเข้าแทรกแซงการเมืองภายใน ทว่าการที่ศรีสะเกษประสบความสำเร็จในการขยายอาณาเขตหรือเปลี่ยนแปลงศูนย์อำนาจก็เนื่องจากมีระบบลำน้ำเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงไปควบคุมเมืองเหล่านั้นได้ เช่น บ้านแคะ บ้านบก บ้านโสน บ้านอะวอย (กรรณิการ์ ธรรมวัต, 2534, น.45)

อย่างไรก็ดี ระบบลำน้ำก็ได้มีผลเสียต่อเมืองศรีสะเกษเช่นกัน โดยในสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2369 เกิดกรณีกบฏเจ้าอนุวงศ์ กองทัพเจ้าราชบุตร (โย) เจ้าเมืองจำปาสักได้ยกทัพบุกรุกเข้ามาทั้งทางเมืองเขมรราช เมืองอุบลราชธานี และเมือง ศรีสะเกษ แต่ละเมืองไม่สามารถต้านทานกองทัพลาวจากจำปาสักได้ กองทัพจำปาสัก ได้ตั้งค่ายอยู่บริเวณบ้านส้มป่อยใหญ่ แขวงเมืองศรีสะเกษ (ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่ ตำบลส้มป่อย อำเภอราษีไศล) ในตอนปลายของสงคราม ชาวเมืองศรีสะเกษได้ให้การ สนับสนุนและเข้าร่วมกับกองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดี ขับไล่กองทัพลาวออกจากผืน แผ่นดินไทย และเข้ายึดจำปาสักด้วย (ภราดร ศรีปัญญา; และคนอื่น ๆ, 2558 ก, น. 21-22) แต่มีนักวิชาการบางท่านเสนอเพิ่มเติมว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวลาวโจมตี เมืองศรีสะเกษได้สำเร็จ คือ ศรีสะเกษเป็นฝ่ายเปลี่ยงพล้ำในการใช้ระบบลำน้ำ หรือ อาจพูดได้อีกประการหนึ่งว่าลาว เป็นฝ่ายได้เปรียบในการใช้ระบบลำน้ำในเขตแดนของ ศรีสะเกษจากแม่น้ำมูลเชื่อมโยงถึงห้วยสำราญทางตอนเหนือ (ประวัติศาสตร์ไทยส่วน ภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ, 2529, น.97) จึงเป็นผลให้ชาวลาวได้ชัยชนะต่อเมือง ศรีสะเกษในครั้งนี้

1. วิเคราะห์ระบบลำน้ำต่อพัฒนาการด้านการเมืองการปกครองของ

เมืองศรีสะเกษ ระบบลำน้ำมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนทำให้กลายเป็นแคว้นใหญ่ ขึ้น และเป็นปัจจัยสำคัญในการขยายอำนาจทางการเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำ เดียวกันและบริเวณใกล้เคียงได้โดยสะดวกจนกลายเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการ ปกครองในที่สุด และเป็นที่ตั้งชุมชนที่เป็นศูนย์กลางการปกครอง และเป็นเส้นทาง อพยพผู้คนในการเดินทางมีสร้างบ้านแปงเมืองเป็นการปกครองแบบโยอำนาจเข้าสู่ ส่วนกลางจากเมืองและชุมชนโดยรอบสู่เมืองใหญ่ที่ศรีสะเกษ ซึ่งการเมืองสมัยใหม่ของ ศรีสะเกษภายหลังการตั้งบ้านแปงเมืองตั้งแต่ยุคต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมามีความ เกี่ยวข้องกับกำลังคนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้นกำลังคนเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ของการเมือง การทหาร และการเศรษฐกิจของเมือง วิธีการสำคัญซึ่งที่ผู้ปกครองเมือง ศรีสะเกษสมัยนั้นใช้ในการเพิ่มพูนกำลังคนของตนคือ การพยายามทำการกวาดต้อน และเกลี้ยกล่อมให้ผู้คนจากดินแดนอื่นอพยพ ย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองศรีสะเกษ ขณะเดียวกันก็พยายามรักษากำลังของตนไม่ให้อพยพย้ายถิ่นไปยังอาณาจักรอื่นด้วย (ชลิต วิพิทนะพร, 2529, น. 119-120)

ภาพที่ 3, 4 อ่างเก็บน้ำห้วยคล้า ลำน้ำสาขาของห้วยสำราญ
ที่มา : ธัญพงศ์ สารรัตน์ 25 สิงหาคม 2561

2. ระบบลำน้ำในฐานะเส้นทางเศรษฐกิจของเมืองศรีสะเกษ ศรีสะเกษมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก ดั้งนั้นจึงมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานแล้วพยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยการสร้างบ้านเสาสูง รู้จักปลูกข้าวพันธุ์ขึ้นน้ำ (Floating Rice) และพืชผลอื่น ๆ ซึ่งได้ผลผลิตดีกว่าพื้นดินที่เป็นที่ดอน ระบบลำน้ำจึงเป็นปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนให้เมืองศรีสะเกษเป็นเมืองแห่งเกษตรกรรมมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในเวลาต่อมา เมื่อเมืองศรีสะเกษมีความมั่นคง เนื่องมาจากการปกครองที่เป็นระบบ จึงมีผู้คนจากชุมชนอื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทำให้ชุมชนเมืองศรีสะเกษเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ สามารถคุมพื้นที่สองฝั่งห้วยสำราญและสาขา เป็นเส้นทางคมนาคมทางเรือที่ เชื่อมระหว่างเมืองนครราชสีมาและเมืองอุบลราชธานี (ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและวิถีศรีสะเกษ, 2558, น.2) ประจักษ์พยานหนึ่ง คือ การค้นพบโบสถ์เก่าแก่อายุประมาณ 300 ปี ในบริเวณมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ เชื่อกันว่าพื้นที่แถบนี้เป็นวัดศูนย์กลางชุมชนมาก่อน เนื่องจากบริเวณนี้เดิมเป็นท่าเรือสำหรับส่งสินค้าของชาวศรีสะเกษไปยังโคราชและอุบลราชธานี แสดงให้เห็นความสำคัญของห้วยสำราญที่เป็นเส้นเลือดในการดำรงชีวิต และเส้นทางการคมนาคมของประชาชนที่ราษฎรชาวลาว ส่วย (กูย) เยอ อพยพผ่านลำน้ำนี้ บริเวณที่ตั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ คือเมืองท่าที่มีท่าเรือการค้าคึกคัก ต่อมาได้มีการเปลี่ยนท่าเรือใหม่ ชุมชนแถบมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษจึงสิ้นสภาพเมือง (ศูนย์ศรีสะเกษศึกษา, 2550, น.67-68) ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าเมืองศรีสะเกษเป็นเมืองเกษตรที่มีพืชผลอุดมสมบูรณ์ สามารถติดต่อกับเมืองใกล้เคียงได้อย่างกว้างขวางก็เนื่องจากมี

ระบบลำน้ำที่ดี ที่ราบเหล่านี้จะเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านชานา ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารและผลไม้ เป็นหมู่บ้านที่พึ่งพาตนเองได้และมีความเกาะเกี่ยวกันในด้านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ มีการนับถือผี ไสยศาสตร์ และพุทธศาสนา แต่หมู่บ้านชานาเหล่านี้ไม่ใช่ชุมชนปิดดั่งเช่นหมู่บ้านชานาในตอนหรือหุบเขา เพราะสามารถเดินทางไปมาติดต่อชุมชนชานาอื่น ๆ และกับเมืองโดยใช้เรือเป็นพาหนะไปตามลำน้ำลำคลอง ทั้งยังสามารถเดินทางไกลออกไปได้ตราบเท่าที่มีแม่น้ำลำคลองเชื่อมโยงต่อกันไป

ภาพที่ 5 พื้นที่อ่างเก็บน้ำห้วยสำราญทางตอนใต้ของจังหวัด
ที่มา: www.googleearth.com 25 สิงหาคม 2561

นอกจากนี้ในอดีตลำห้วยสำราญ ห้วยแฮด ห้วยปูน ห้วยนาคำ เป็นแหล่งที่มีอาหารของคน รวมทั้งสัตว์ต่าง ๆ เช่น งูเหลือม งูสิง นกชนิดต่าง ๆ แมลง สัตว์น้ำจืด ได้แก่ ปู ปลา หอย กุ้งทุกชนิด เนื่องจากเป็นลำน้ำที่มีต้นไม้รากไม้ และถ้าโพรงซอกหลืบหินทั้งใต้น้ำและเหนือน้ำริมฝั่งลำห้วยมีน้ำซบไหลรินตลอดนับพัน ๆ แห่ง ที่ช่วยคอยเติมน้ำสะอาดแก่ลำห้วย และสร้างความอุดมสมบูรณ์และหล่อเลี้ยงผู้คนมากมายในเมืองศรีสะเกษตลอดมา ถือเป็นแหล่งผลิตอาหารโปรตีนที่สำคัญของชาวเมืองศรีสะเกษ (ศูนย์ศรีสะเกษศึกษา, 2550, น.2) ซึ่งจากที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้เห็นความสำคัญของระบบลำน้ำในฐานะเส้นทางเศรษฐกิจได้อย่างชัดเจนว่า ห้วยสำราญได้ช่วยทำให้การติดต่อค้าขายในเมืองและท้องถิ่นใกล้เคียงก่อนที่จะมีทางรถไฟตัดผ่านมาจนทำให้ตัวเมืองศรีสะเกษมีเศรษฐกิจที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ จนกลายเป็นตลาดค้าขายที่สำคัญแห่งหนึ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลตอนล่างในขณะนั้น (วิลาศ โภธิสาร, 2536, น.77; และประนุช ทรัพย์สาร, 2545, น.99)

2. ระบบลำน้ำ: บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมศรีสะเกษ ศรีสะเกษอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำลำคลองมากในอดีตมาก่อนที่จะมีถนนตัดผ่านประชาชนทั่วไปตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง แม่น้ำลำคลองโดยเฉพาะห้วยสำราญจึงเข้ามามีส่วนสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวศรีสะเกษ กิจกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆจึงขึ้นอยู่กับการอาศัยน้ำเข้ามาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย การสร้างที่อยู่อาศัยของชาวเมืองศรีสะเกษจะใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น ได้แก่ ใบจาก หญ้าคา หญ้าแฝก ต้นไผ่ รวมทั้งไม้เนื้อแข็ง ชาวบ้านเรียกว่า “ไม้จริง” ซึ่งได้จากป่าไม้ทางตอนเหนือแล้วล่องซุงลงมาตามลำน้ำ ส่วนมากใช้ปลูกบ้านของชนชั้นสูงซึ่งได้แก่ เจ้านาย ขุนนาง และผู้มีฐานะมั่งคั่ง (สุพร สิริพัฒน์, 2542, น.40) ในส่วนอาหารการกินนั้น ศรีสะเกษอยู่ในพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีทั้งข้าว ผัก ผลไม้ กุ้ง หอย ปู ปลา ที่นำมาประกอบอาหารประจำวันได้ มีป่าริมห้วยที่เปรียบเสมือนห้างสรรพสินค้าหรือเซเว่นอีเลฟเว่นของคนท้องถิ่น (ศูนย์ศรีสะเกษศึกษา, 2550, น.61) อาหารนั้นมีทั้งชนิดที่ต้องผสมผสานกับของกินอื่น ๆ และรับประทานได้โดยไม่ต้องผสมสิ่งอื่น โดยแบ่งเป็นอาหารคาวหวานและผลไม้ ซึ่งได้มาจากลำน้ำทั้งทางตรงและทางอ้อมทั้งสิ้น มีการแต่งกายที่รัดกุมและสะดวกต่อการลงเรือ ส่วนเรือที่ใช้ในการเดินทางในห้วยสำราญนั้น หากเดินทางไประยะไกลต้องใช้เรือขนาดใหญ่ มีประทุนไว้บังแดด และเพื่อหลบร้อนตอนค่ำคืน เรือจึงถือว่าเป็นของใช้ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านต้องมีไว้ใช้ เมื่อถึงฤดูแล้งจึงมีการซ่อมแซมเรือ โดยใช้อุปกรณ์ที่สำคัญ คือ ชันผสมน้ำมันยางยาเรืออุดรอยรั่ว และทาตัวเรือด้วยน้ำมันยางเป็นการรักษาเนื้อไม้มิให้ผุเร็วก่อนเวลาอันควร (แหล่งเดิม, 2550, น.55)

ภาพที่ 6 ห้วยสำราญบริเวณชานเมืองศรีสะเกษ

ที่มา : ธัญพงศ์ สารรัตน์ 25 สิงหาคม 2561

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่สำคัญในสิ่งที่เกี่ยวกับน้ำของชาวศรีสะเกษ กล่าวคือ ผู้คนมักจะถือว่าน้ำคือสิ่งที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ จึงพยายามให้มีสัญลักษณ์ของสิ่งที่แทนน้ำไม่ว่าจะทำอะไรต้องมีอยู่ด้วย เช่น การสร้างบ้าน สร้างวัด ที่หลังคาจะมีสัญลักษณ์นาค เพราะเชื่อว่าพญานาค หรือนาค คือ ความอุดมสมบูรณ์ หรือหมายถึงน้ำ และมีความเกี่ยวพันกับพุทธประวัติ ฉะนั้นการได้อยู่ใกล้ ๆ หรือได้เห็น สิ่งนั้น ๆ เสมอ ทำให้ชีวิตสมบูรณ์พูนสุขด้วย (ประจักษ์ อุดมศรี, สัมภาษณ์) และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกับห้วยสำราญ และหนองน้ำศรีวิชัยที่ไหลผ่านบางส่วนของ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษเล่าว่า พวกเขามีความเชื่อในเรื่องการลอยกระทง ซึ่งนอกจากจะเป็นพุทธบูชา และชาวบ้านจะคิดในอีกด้านหนึ่ง คือ การเห็นความสำคัญของน้ำที่ให้คุณประโยชน์ตลอดทั้งปี เป็นที่ปลูกผักกระเฉด เก็บผัก หักพิน เป็นที่เผาถ่าน จึงเท่ากับเป็นการขอโทษขอภัยที่ได้ล่วงเกิน โดยทิ้งของเน่าเสียลงไป กลัวจะไม่มีน้ำใช้จึงต้องจัดการขอขมาในช่วงน้ำเต็มฝั่ง (วันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12) (สมศรี ทองจำปา, สัมภาษณ์) ตำนานและชาวลืออื่น ๆ เช่น เรื่องเล่าของชื่อบ้านนามเมืองที่ว่า พระนางศรี ธิดาภคิตรีย์ขอมมาสระผมที่ห้วยสำราญ และตกน้ำถูกน้ำพัดจนจมน้ำตาย ในลำห้วย มีความเชื่อเรื่องเจ็อกน้ำในห้วยสำราญ ที่มาเอาชีวิตคน (ทองใบ ศิริกุล, สัมภาษณ์) หรือเจ้าเมืองศรีสะเกษ คนหนึ่งชื่อ พระยาวิเศษภักดี (บุญจันทร์) ได้ถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ. 2421 ด้วยอุบัติเหตุจมน้ำตายในลำห้วยสำราญ ขณะที่ลงอาบน้ำ หลังจากเสร็จจากการทำไร่ ท่านเป็นเจ้าเมืองศรีสะเกษได้ 53 ปี (ภราดร ศรีปัญญา 2558ก, น. 22) สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการสร้างวัฒนธรรม ยกย่องเชิดชูบรรพบุรุษ และบรรพสตรีของชาวเมืองศรีสะเกษอันเป็นผลที่สัมพันธ์กับห้วยสำราญมาจนถึงปัจจุบัน

การดำเนินชีวิตของชาวบ้านมีความยึดมั่นในความเชื่อทางพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ และภูตผี จึงทำให้การดำเนินชีวิตผสมผสานกลมกลืนกันไป กิจวัตรประจำวันในทุก ๆ เช้า คือ การตักบาตร พระสงฆ์บิณฑบาตทางเรือ เพราะชาวบ้านอาศัยอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลองกันตลอดไปตามสายน้ำ ดังนั้นจึงทำให้เกิดความสุขทั้งสองฝ่าย (ชวน ศิริโคตร, สัมภาษณ์) ประเพณี และการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมห้วยสำราญจะสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนา การทำนา และปริมาณน้ำในแม่น้ำลำคลอง จึงทำให้เกิดเป็นประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับวันสำคัญทางพุทธศาสนา วันนักขัตฤกษ์ และการละเล่นต่าง ๆ จึงทำให้ชีวิตต้องมีเรื่องน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ (แหล่งเดิม, สัมภาษณ์) และน้ำเป็นสื่อเชื่อมความสัมพันธ์ที่ผ่านความเชื่อ

ทางศาสนา ดังที่ ไพอุฑริย มีกุศล กล่าวว่า วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นกรอบในการดำเนินชีวิตของประชาชนให้มีความรัก ความสามัคคี ต่อกันเป็นสังคมแบบเครือญาติ แม้จะมีชาวต่างชาติเข้ามาอาศัยอยู่ เช่น ชาวจีน และชาวตะวันตก สู้คนท้องถิ่นก็ได้รังเกียจและสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข (ไพอุฑริย มีกุศล, 2560, น. 8-26)

ในสวนชาวเมืองที่เป็นช่างฝีมือและเป็นพ่อค้าจะอยู่ใกล้ ๆ กันหรืออยู่ที่เดียวกัน ระบบลำนํ้าเข้ามามีส่วนสำคัญ เพราะเป็นอาชีพที่ให้บริการจึงมีผู้คนไปมาหาสู่อยู่มีขาด ส่วนในวัฒนธรรมจีน เขมร จะมีวัฒนธรรมต่างกัน รวมถึงวัฒนธรรมการกินเป็นการดำเนินชีวิตประจำวันที่แตกต่างกัน แต่ในความต่างนั้นก็สามารถผสมผสานกันได้ ในทางสังคมให้อยู่ร่วมกันช่วยเหลือกัน การติดต่อไปมาโดยอาศัยระบบลำนํ้าจึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดได้ ช่างฝีมือจะทำงานตามที่ใช้บริการต้องการงานอย่างไร เพื่ออะไรการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรมก็เกิดได้ ฉะนั้นชาวเมืองศรีสะเกษจึงมีความหลากหลาย และเกิดการผสมผสานกันได้โดยที่คนศรีสะเกษไม่ว่าอาชีพใดก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข (ปริศนา เมฆพัตน์, สัมภาษณ์)

ความสำคัญของห้วยสำราญด้านสังคมและวัฒนธรรมที่มีต่อเมืองศรีสะเกษได้ทวีบทบาทมากขึ้นในบริบทเมืองศรีสะเกษยุคปัจจุบัน กล่าวคือ ส่งผลต่อการเติบโตและพัฒนาการของเมืองศรีสะเกษในเวลาต่อมา เป็นย่านชุมชน มีทำนํ้าสำคัญ ซึ่งทำนํ้าที่ชาวศรีสะเกษลงไปใช้ประโยชน์ในอดีต เช่น ทำนํ้าเกวียน หรือทำเรือที่เป็นทางเดินของเกวียน ทำขอนแก่นจะมีขอนแก่นใหญ่ ท่าเทเมิ้ลจะเป็นที่ล้างถังเมิ้ล (อุจจาระ) ของเรือจํา ทำประปาเป็นที่ตั้งการประปา ท่าเรือจําอยู่บริเวณเรือจําเก่า ทำบ้านหนองดินทรายคือทางข้ามไปบ้านหนองดินทราย ท่าควายคือทางเดินของควายบ้านโนนแย์ในอดีต เป็นต้น (ศุภย์ศรีสะเกษศึกษา, 2550, แหล่งเดิม, น.3)

4. ปัญหาสังคมที่เกิดจากการขาดนํ้า อาจกล่าวได้ว่าศรีสะเกษเป็น เมืองนํ้า เพราะมีแม่น้ำอยู่เป็นจำนวนมากและยังเป็นบริเวณที่มีนํ้าท่วมอยู่ปีละเกือบ 6 เดือน นํ้าจึงใช้เป็นปัจจัยในการหล่อหลอมให้คนศรีสะเกษมีความเคยชินกับนํ้า มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากนํ้าหรือต้องมีนํ้าเป็นส่วนประกอบ ฉะนั้นในยามที่เกิดการขาดแคลนนํ้าคือ มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนทั่วไป เช่น ถ้าฝนแล้งไม่ตกตามฤดูกาลในปีใด ชาวนาเพาะปลูกข้าวได้น้อยจะทำให้ปีต่อไปเกิดข้าวยากหมากแพง สร้างความเดือดร้อนไปทั่ว เพราะทุกคนต้องกินข้าว เป็นอาหารหลัก ในบางช่วงได้เกิดเหตุการณ์โรคระบาดใน

ชุมชนแถวปากห้วยแฮดตกราว พ.ศ. 2510 เช่น อหิวาตกโรค บิด และปวง ซึ่งโรคนี้มักเป็นในฤดูแล้งน้ำน้อย และปัญหาจากโจรสลัดร้ายก็เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในฤดูนี้เช่นกัน เพราะเมื่อชาวนาปลูกข้าวไม่ได้ ไม่มีข้าวกินมีปัญหาเกิดขึ้นจึงต้องคิดหาวิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งการมีกินมีใช้ เมื่อไม่มีหนทางหรือคิดไม่ตก หาวิธีการดีๆไม่ได้จึงต้องออกขโมยจีปล้น ดังนั้น น้ำจึงเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมได้หากมีไม่เพียงพอกับการใช้สอย ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นผลต่อความมั่นคงอย่างมาก แต่ในทางกลับกัน หากน้ำมีปริมาณมาก ก็ล้วนเกิดผลกระทบด้านลบเช่นน้ำท่วมในวงกว้างเช่นกัน เช่น ในปี 2525, 2543, 2545, 2549 และปี 2554 ที่ผ่านมา (ปกรณ์ชัย สุพัฒน์, 2555, น.243)

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าปริมาณน้ำในห้วยสำราญและลำน้ำสาขามีส่วนสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมคนศรีสะเกษ ถึงแม้การคมนาคมทางบกจะเจริญขึ้นมากแล้วก็ตามในปัจจุบัน และวัฒนธรรมมินน้ำก็ยังคงอยู่ในบางท้องถิ่นของเมืองศรีสะเกษ

ภาพที่ 7 ห้วยชะียง กลุ่มน้ำสำคัญบริเวณรอยต่อ อ.โนนคูณ และ

อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มา : สุรียา ธัมมา 15 สิงหาคม 2561

วิจารณ์และสรุปผล

ทฤษฎีทางภูมิศาสตร์ได้กล่าวว่าพฤติกรรมของคนขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงอาจวิจารณ์และสรุปผลพิจารณาได้ว่าสิ่งแวดล้อมในอดีตย่อมมีความสำคัญในการกำหนดประวัติศาสตร์เช่นกัน ด้วยเหตุนี้บทความนี้จึงเลือกศึกษาเรื่องความสำคัญของ

ห้วยสำราญในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างต่อเมืองศรีสะเกษ เพื่อศึกษาตำแหน่งที่ตั้งของห้วยสำราญและเพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของห้วยสำราญที่มีต่อการยุทธศาสตร์การปกครอง การเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของเมืองศรีสะเกษ ซึ่งเป็นการศึกษาโครงการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ในเชิงภูมิศาสตร์ ซึ่งพบว่าห้วยสำราญช่วยส่งเสริมความเป็นเมืองให้แก่ศรีสะเกษสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนในด้านเศรษฐกิจห้วยสำราญเป็นปัจจัยทำให้เศรษฐกิจการค้าของศรีสะเกษรุ่งเรืองมากจนกลายเป็นแหล่งการค้าในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลตอนล่างอีกด้วย และห้วยสำราญยังช่วยในการสร้างสรรค์และสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นศรีสะเกษจากอดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งห้วยสำราญยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นพื้นที่สร้างความทรงจำของผู้คนเกี่ยวกับที่มาของชื่อบ้านนามเมืองและสถานที่สำคัญบางแห่งของเมืองศรีสะเกษในยุคเริ่มต้นอีกด้วย

ผู้เขียนขอทั้งท้ายด้วยข้อสังเกตว่าผลการศึกษาวិเคราะห์ในบทความที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของการศึกษาบทบาทของห้วยสำราญที่มีต่อประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ โดยนำแนวคิดทางภูมิศาสตร์ควบคู่ด้วยกับวิธีการทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพและการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์มีความสัมพันธ์กับบริบทประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ

ปัญหาและข้อเสนอแนะ

การทับทวมนี้เป็นความพยายามที่จะศึกษาความสำคัญของห้วยสำราญในประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในส่วนที่เกี่ยวกับระบบลำน้ำ แม้ว่าในพื้นที่จริงจะมีเครือข่ายของระบบลำน้ำโยงใยอยู่ทั่วไปในลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง ทว่าปัญหาของการศึกษาอยู่ตรงที่การหาข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับระบบลำน้ำได้น้อย ทั้งในจำนวนหลักฐานเหล่านั้นยังมีจำนวนที่ให้ข้อมูลพื้นฐาน เช่น ปีที่ทำการขุดขยายคลอง ระยะเวลาในการขุด จำนวนคนที่ใช้ขุด รวมทั้งความกว้าง ความลึก และความยาวของลำคลอง ดังนั้นผู้เขียนบทความนี้จึงใช้วิธีสำรวจห้วยสำราญในเขตอำเภอเมืองศรีสะเกษ และอำเภอใกล้เคียง รวมทั้งการสัมภาษณ์ชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งนอกจากจะได้ตัวท่านเหล่านั้นเป็นหลักฐานแล้ว ไม่มีหลักฐานอื่นที่ตรวจสอบได้ว่าคำบอกเล่าเหล่านั้นถูกต้องเพียงใด นอกจากนั้นยังพบว่าห้วยสำราญบางจุดได้ไหลเปลี่ยนทิศทางเดิม ส่วนการเปลี่ยนแปลงในนี้ไม่มีการบันทึกไว้ ดังนั้นอาจมีผลให้การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์

ศรีสะเกษคลาดเคลื่อน นอกจากนี้ในการสำรวจพื้นที่ยังได้พบ การทำลายสภาพ ลำน้ำ เช่น การปลูกบ้านรูกำลังในคลอง ใช้คลองเป็นพื้นที่ทิ้งขยะ การถมคลองเพื่อสร้าง ถนน การถมถนนปิดปากคลองหรือไม่เปิดปิดประตูน้ำ ทำให้น้ำในคลองตื้นเขินและเน่าเสียได้ง่าย ซึ่งการทำลายระบบลำน้ำโดยวิธีนี้นอกจาก จะทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้วยังเป็นการทำลายระบบนิเวศวิทยาด้วย (ศศิธร อุทิศสมศักดิ์, 2555 : น.91)

ให้ครั้งนี้เป็นการศึกษาที่มีขอบเขตกว้างขวาง ดังนั้นจึงควรจะได้มีการศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้น โดยกำหนดหัวข้อให้แคบและเฉพาะเรื่อง เช่น ความสำคัญของห้วยสำราญในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างต่อการยุทธศาสตร์ของศรีสะเกษ หรือด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมด้านใดด้านหนึ่ง อีกทั้งยังเป็น การขยายองค์ความรู้จากงานวิจัยของศรีสะเกษศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษที่เคยทำมาแล้วในปี 2550 หรืออาจศึกษา “ความสำคัญของแม่น้ำลำคลองในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่างต่อเศรษฐกิจศรีสะเกษ” พร้อมทั้งควรจะใช้เวลาเกินกว่า 1 ปี เพื่อจะได้ศึกษาทั้งเอกสารและสำรวจภาคสนามได้อย่างทั่วถึง

การศึกษาเรื่องความสำคัญของห้วยสำราญในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่างที่มีต่อเมืองศรีสะเกษไม่ควรจะสิ้นสุดเพียงเท่านั้น ในทางตรงข้ามควรจะได้มีการศึกษาอย่างละเอียดและกว้างขวาง เพราะแม่น้ำลำคลองยังมีความสำคัญต่อท้องถิ่นต่าง ๆ โดยเฉพาะเมืองในภาคอีสาน ซึ่งมีที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์คล้ายกับศรีสะเกษ บางทีการใช้ภูมิปัญญาที่จะนำเอาระบบลำน้ำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ดังเช่นคนในอดีตเคยทำมา อาจช่วยแก้ปัญหาหน้าท่วม น้ำเน่าเหม็น หรือใช้การใช้น้ำเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคม เพื่อแก้ปัญหาการจราจรตามเมืองใหญ่ ๆ ดังเช่นกรุงเทพมหานครได้อีกทางหนึ่ง

เอกสารอ้างอิง

ภรณ์นิการ์ ธรรมวัตติ . (2534). วิเคราะห์ชื่อหมู่บ้านในจังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์ ก.ศ.ม. (ภาษาไทย). มหาสารคาม :บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.

- ชลิต วิพัทนะพร. (2529). การอพยพย้ายถิ่นในดินแดนอีสานระหว่าง พ.ศ. 2321-2453. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- ดี.จี.อี.ฮอลล์. (2522). ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1. แปลโดยคุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ปรกรณ์ชัย สุพัฒน์ (2555). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาคนและสังคมกับการแก้ไขอุทกภัยอย่างยั่งยืน ฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” จังหวัดศรีสะเกษ. กรุงเทพฯ: สำนักบริหารโครงการวิจัยในอุดมศึกษา และพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา.
- ประนุช ทรัพย์สาร. (2545). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอีสาน. มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏมหาสารคาม.
- ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดศรีสะเกษ. (2529). ศรีสะเกษ: จังหวัดศรีสะเกษ.
- ไพฑูรย์ มีกุล. (2560, ม.ค.-มิ.ย.). การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทย. วารสารวิชาการมนุษย และสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. 1(1) : 8-26.
- ภราดร ศรีปัญญา และคนอื่นๆ. (2558 ก). ศรีสะเกษจังหวัดของเรา 1:ประวัติศาสตร์สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม. อุบลราชธานี: บริษัท ยงสวัสดิ์ อินเตอร์กรุ๊ป จำกัด.
- ภราดร ศรีปัญญา และคนอื่นๆ (2558 ข). ศรีสะเกษจังหวัดของเรา 2: ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ การคมนาคมและสิ่งแวดล้อม. อุบลราชธานี: บริษัท ยงสวัสดิ์ อินเตอร์กรุ๊ป จำกัด.
- รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษในโอกาสการย้ายศาลากลางครบ 100 ปี. (2548). ศรีสะเกษ : มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.
- วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ. (2544). กรุงเทพฯ: CURSMA.

- วิลาศ โภธิสาร. (2536). **รถไฟกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ระหว่างปี พ.ศ. 2469- 2484**. วิทยานิพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.ถ่ายเอกสาร.
- ศิริชัช พรหมดี. (2555). **ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตศรีสะเกษ**. ศรีสะเกษ: สโมสรศิลปนิพนธ์ศรีสะเกษ.
- ศุภย์ศรีสะเกษศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. (2550). **ห้วยสำราญ: แหล่งน้ำคู่เมืองศรีสะเกษ**. ศรีสะเกษ: ศุภย์ฯ.
- ศศิธร อุทิศช่วงศักดิ์. (2555). **การมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำภายใต้โครงการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสำราญ จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดศรีสะเกษ**. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การบริหารทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- สุพร สิริพัฒน์. (2542). **ของดีศรีสะเกษ**. กรุงเทพฯ : ส.พุงพงค์.
- ชวณ ศิริโคตร. (ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงษ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). (30 กรกฎาคม 2561).
- ทองใบ ศิริกุล. (ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงษ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). (31 กรกฎาคม 2561).
- ประจักษ์ อุดมศรี (ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงษ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). (29 กรกฎาคม 2561).
- ปริศนา เมฆพัฒน์.(ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงษ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). (30 กรกฎาคม 2561)
- สมศรี ทองจำปา (ผู้ให้สัมภาษณ์). ฉันทพงษ์ สารรัตน์ (ผู้สัมภาษณ์). (29 กรกฎาคม 2561).
- วิกิพีเดีย. (2561). ห้วยสำราญ. <https://th.wikipedia.org/wiki/>. (25 สิงหาคม 2561).
- ลุ่มน้ำห้วยสำราญ. (2561). www.googleearth.com (25 สิงหาคม 2561).